

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI: KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN BAĞIMSIZLIK SÜRECİNDE TÜRKİYE-KAZAKİSTAN MÜNASEBETLERİ

Mesut ÇAPA*

ÖZ: Mihail Gorbaçov Başkanlığındaki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), 1989 yılından itibaren hızlı bir dağılma sürecine girdi. Ağustos 1991'de Baltık Cumhuriyetleri ve Ukrayna parlamentosu bağımsızlık kararı aldılar. Ukrayna parlamentosunun bağımsızlık kararı, 1 Aralık 1991 tarihinde halkoyuna sunulurken kabul edildi. Bunun ardından Brest şehrinde bir araya gelen Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya devlet başkanları, "Sodrujestvo Nezavisimin Gosudarts" (Bağımsız Uluslar Topluluğu-BUT) kurulmasıyla ilgili bir protokol imzaladılar. Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın "Bağımsız Uluslar Topluluğu" çatısı altında birleşmeleri, uzun süredir can çekişen Sovyetler Birliği'nin sonunu hazırladı.

21 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Alma Ata'da Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan, Tacikistan, Ermenistan ve Moldova'nın katılımıyla bir zirve toplandı. Alma Ata Zirvesi'nde alınan karar üzerine, SSCB'nin tarihe karıştığı dünyaya ilan edildi.

SSCB'nin dağılması, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için tarihi bir dönüm noktası oldu: Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandılar. Nursultan Nazarbayev başkanlığındaki Kazakistan Cumhuriyeti de 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etti.

Türkiye Cumhuriyeti, bağımsız Türk Cumhuriyetlerini hemen tanıdı. Ardından bu ülkelerle başta kültürel olmak üzere çeşitli alanlarda münasebetlere başlandı. Bu çerçevede konsolosluklar açıldı, üst düzeyde ziyaretler gerçekleştirildi. Türkiye basınında Türk Cumhuriyetlerine geniş yer verildi.

Makalede, öncelikle Kazakistan Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde (1991-1992) Türkiye-Kazakistan münasebetleri, Türk basınından (Milliyet, Cumhuriyet, Hürriyet) yararlanılarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alma Ata Zirvesi, Ankara (Türk) Zirvesi, Bağımsız Uluslar Topluluğu (BUT), Kazakistan Cumhuriyeti, Mihail Gorbaçov, Nursultan Nazarbayev, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Süleyman Demirel.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, capa@ankara.edu.tr,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1924-813X>

Geliş Tarihi (Received): 25.06.2018
Kabul Tarihi (Accepted): 13.12.2018
Yayın Tarihi / Published: 20.01.2019

THE DISINTEGRATION OF SOVIET UNION: TURKEY-KAZAKHSTAN RELATIONS IN INDEPENDENCE PROCESS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ABSTRACT: Union of Soviet Socialist Republics (USSR) represented by Mikhail Gorbachev entered into a rapid process of disintegration since 1989. Baltic republics and the Ukraine parliament decided on independence in August, 1991. The decision of the Ukrainian parliament about independence was accepted with a referendum on December 1, 1991. Afterwards, Russia, Ukraine and Belarus presidents came together in Brest and signed a protocol on the establishment of "Sodrujestvo Nezavisimin Gosudarts" (Commonwealth of Independent Nations-BUT). The unification of Russia, Ukraine and Belarus under the roof of Commonwealth of Independent Nations has prepared the final of Soviet Union.

Russia, Ukraine, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Azerbaijan, Tajikistan, convened a summit with participation of Armenia and Moldova in the Kazakh capital of Almaty on December 21, 1991. It was announced to the world that USSR collapsed with the decisions taken in Almaty Summit.

Disintegration of the USSR was a historic turning point for the Turkish Republics in Central Asia, so Turkish Republics won their independence. The Republic of Kazakhstan with the presidency of Nursultan Nazarbayev declared independence on December 16, 1991.

Turkish Republic recognized the independence of Turkish Republic immediately. Then Turkey began relationship with these countries in various areas, including cultural first. In this context, consulates opened and visits were held at high level. These Republics were widely mentioned in the Turkish media.

In this article, Turkey-Kazakhstan relations in the process of establishment of the Republic of Kazakhstan (1991-1992) will be discussed in the light of the Turkish press (Milliyet, Cumhuriyet, Hürriyet).

Keywords: Almaty Summit, Ankara (Turkish) Summit, Commonwealth of Independent Nations (BUT), Kazakhstan Republic, Mikhail Gorbachev, Suleyman Demirel, Nursultan Nazarbayev, Union of Soviet Socialist Republics (USSR).

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), 1989 yılından itibaren hızlı bir dağılma sürecine girmişti. Mihail Gorbaçov, bu süreci durdurabilmek için birçok tedbir ve çareler aramaktaydı. Bu gelişmeler, Türk dünyasının geleceği ve doğuracağı sonuçlar açısından Türkiye'nin de dikkatini çekmekteydi. Bu sebeple Sovyetler Birliği'nin dağılışı ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin kuruluş sürecindeki haber ve değerlendirmelere Türk basınında geniş yer verilmekteydi.

Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 1989 Eylül ayında yapılan toplantısında, SSCB'nin uygulayacağı milliyetler politikası ele alınmıştı. Yeni milliyetler politikasında, Partinin toplumdaki öncü rolünden vazgeçilmeyeceği gibi etnik ya da kültürel hiçbir sebeple bölünemeyeceği vurgulanıyordu. Mihail Gorbaçov toplantıdaki konuşmasında Partinin,

perestroika sürecinin halkta yarattığı beklentileri karşılamakta yetersiz kaldığını belirterek, Sovyet toplumundaki öncü rolünü sürdürebilmesi için Parti kadrosunun güçlendirilmesi gerektiğini söylemişti. 1990 Yılında toplanacak olan 28. Olağan kongrede partinin yenilenmesi için adımlar atılacaktı.¹

Mihail Gorbaçov, dağılmaya yüz tutan SSCB'liğini merkezîyetçi birtakım tedbirlerle ayakta tutmaya çalışıyordu. Ülkedeki etnik gerilimler karşısında Gorbaçov, "*Buraları doğrudan kendime bağlar olağanüstü durum ilan ederim.*"² diyordu. 1990 Yılı sonlarında toplanan Halk Temsilcileri Kongresi'nde Gorbaçov'un istediği şekilde, "birliğe devam" kararı çıkmıştı. Gorbaçov'a, çok geniş yetkiler veren anayasa değişikliği Sovyet Halk Temsilcileri Meclisi'nin 26 Aralıkta yapılan toplantısında onaylandı. Devlet Başkanı bu düzenlemeyle, Sovyetler Birliğini oluşturan 15 cumhuriyet ile ulusal ekonomi üzerinde doğrudan ve etkin denetim sağlayabilecekti.³

Sovyet Rusya'da, 1991 yılı Temmuz ayından itibaren önemli gelişmeler yaşandı. Rusya parlamentosu, 5 Temmuz 1991'de merkezi yönetimin yetkilerini kısıtlayan bazı değişiklikler yaparak Yeni Birlik Sözleşmesini onayladı. Rusya, Kazakistan ve Özbekistan'ın Sözleşmeyi imzalamasından bir gün önce, buna karşı çıkan gelenekçi unsurlar bir darbeyle iktidarı ele geçirdiler. Bunun üzerine Estonya parlamentosu 19 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etti. 24 Ağustos 1991'de Ukrayna parlamentosu da bağımsızlık kararı aldı. Birkaç hafta içinde, Rusya ile Kazakistan dışında kalan bütün cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan ettiler.⁴

1991 yılı Aralık ayı SSCB ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri açısından bir dönüm noktası olmuştur. 1 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin temel taşı olarak görülen Ukrayna'da halk, bağımsızlık için halkoylamasına gidiyordu. Aynı gün, Kazakistan ve Ruslar ile Moldavya'da yaşayan Gagavuz Türkleri de başkanlık seçimi yapıyorlardı. Milliyet gazetesi muhabiri Cenk Başlamış'ın Moskova'dan bildirdiği haberde, 1 Aralık Sovyetlerin kader günü olarak nitelendirilmekteydi. Böylece, "*Büyük bir hızla bağımsızlığa koşan Ukrayna'nın, birlikten kopması durumunda, ülkeyi parçalamaktan kurtarmaya çalışan Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov, Baltık cumhuriyetlerinden sonra ikinci büyük bir darbeyi yiyecek*"ti. Mevcut

¹ "SSCB'nin milliyetler politikası 28. Kongre'ye gidiyor, Eşitlik temelinde federasyon", *Milliyet*, 22 Eylül 1989; "Gorbi'den Büyük Darbe", *Milliyet*, 22 Eylül 1989.

² "Gorbi'den demir yumruk", *Milliyet*, 20 Aralık 1990.

³ "Gorbaçov, Halk Temsilcileri Kongresi'nde ilk sınavını atlattı: Birliğe devam", *Milliyet*, 25 Aralık 1990; "Gorbi tam yetkili", *Milliyet*, 27 Aralık 1990.

⁴ "Gün gün dağılma", *Milliyet*, 10 Aralık 1991.

Başkan Nursultan Nazarbayev, Kazakistan'daki seçimlerin en şanslı adayı olarak görülmekteydi.⁵ Tahmin edildiği gibi, seçimde Nazarbayev % 90 oyla yeniden Devlet Başkanı seçilmişti. En önemlisi, 24 Ağustos 1991'de parlamentoda bağımsızlık kararı alan Ukrayna halkının bağımsızlık yönünde karar vermesi SSCB'nin bölünmesini kaçınılmaz kılmıştı. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle Gorbaçov adeta Kremlin beyi durumuna düşmüştü.⁶ Sovyetler Birliği dağılırken gözler Ankara'ya çevrilmiş, "Türkler geliyor" diye herkesi bir heyecan sarmıştı.⁷

Seçimlerin ardından Beyaz Rusya'nın Polonya sınırındaki tarihi Brest şehrinde bir araya gelen Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Ukrayna Devlet Başkanı Leonid Kravçuk ve Beyaz Rusya Parlamento Başkanı Stanislav Suskeviç, iki gün süren zirve sonunda, "Sodrujestvo Nezavisimin Gosudarts" (Bağımsız Uluslar Topluluğu-BUT) kurulmasıyla ilgili bir protokol imzaladılar. Protokole göre, yeni birliğin koordinasyon merkezi Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk olacaktı. Dış politika ve savunma konularında ortak siyaset izleyecek olan her üç cumhuriyette bulunan nükleer silahların da, ortak denetim altına alınması sağlanacaktı.

Bu durum, "Sovyetler Birliği'nin ölümü" şeklinde değerlendirilmişti. Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın ayrılmasıyla, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin "birlik" niteliğini yitirerek "artık var olmadığı" ifade ediliyordu. Ülkenin Slav halklarının (Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya) "Bağımsız Uluslar Topluluğu" çatısı altında birleşmeleriyle, uzun süredir can çekişen Sovyetler Birliği son nefesini veriyordu.

Bağımsız Uluslar Topluluğu'nun kararı, Moskova'da Yeltsin tarafından Gorbaçov'a bildirildi. Kremlin Sarayı'nda yapılan görüşmeye, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev de katıldı. Bu gelişmeler karşısında, 9 Aralık'ta TV'den ilk tepkisini gösteren Mihail Gorbaçov, 'Bağımsız Uluslar Topluluğu' kurma kararının geçersiz olduğunu söylese de, "artık var olmayan bir devletin başkanı" durumundaydı. Gorbaçov, parçalanmanın Yugoslavya'dan çok daha ciddi bir iç savaşa yol açabileceği uyarısında bulunuyordu.⁸

Orta Asya Cumhuriyetleri de, Slav Cumhuriyetlerinin öncülüğünde kurulan BUT'a katılmak istediler. Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan,

⁵ "Sovyetlerin kader günü", *Milliyet*, 1 Aralık 1991.

⁶ "Gorbaçov artık Kremlin beyi", *Milliyet*, 5 Aralık 1991; "SSCB'de bölünme tam yol", *Milliyet*, 3 Aralık 1991; "Gorbaçov'da darbe korkusu", *Milliyet*, 4 Aralık 1991.

⁷ "Sovyetler dağılırken, herkesin gözü Ankara'da: 'Türkler geliyor.' (Cenk Başlamış, Moskova), SSCB'de darbe korkusu", *Milliyet*, 6 Aralık 1991.

⁸ "Sovyetler Birliği'nin ölümü", *Milliyet*, 10 Aralık 1991; "Gün gün dağılıma", *Milliyet*, 10 Aralık 1991; "Yeltsin SSCB'yi tarihe gömüyor", *Cumhuriyet*, 9 Aralık 1991.

Tacikistan ve Özbekistan liderleri Saparmurad Niyazov, Nursultan Nazarbayev, Aşkar Akayev, Rahman Nabiyeve ve İslam Kerimov, Türkmenistan'ın başkenti Aşhabad'da iki gün süren zirve sonunda, 13 Aralık günü yayınladıkları bildiride, BUT'un "eşit kurucu üyeleri" olmak istediklerini açıkladılar. Yine bildiride, eski Sovyet cumhuriyetlerinin gevşek konfederasyon çatısı altında birleşmelerini öngören çabaların başarısızlıkla sonuçlandığı vurgulandı. Yeni birliğin Slav kökenli cumhuriyetler temelinde gerçekleşmesini isteyen Ukrayna eşitlik talebine olumlu bakmıyordu. SSCB Başkanı Mihail Gorbaçov ise, Orta Asya Cumhuriyetleri'nin kararını ihtiyatla karşılıyordu.

Aşhabad toplantısı öncesi, Slav birliğine karşı, beş Müslüman cumhuriyetin İslam birliği kuracağı yolunda söylentiler yayılmıştı. Ancak, cumhuriyetlerin hiç biri, dine dayalı böyle bir yapı oluşturulmasına destek vermemişti. Nüfusunun yüzde 40'dan fazlasını Rusların oluşturduğu Kazakistan da, böyle bir cepheleşmeye özellikle karşı çıkıyordu.⁹

Mihail Gorbaçov, bu gelişmeler karşısında istifasının kaçınılmaz olduğunu kabullenerek Yeltsin'le yaptığı görüşmede, 31 Aralığa kadar tüm kurumların Rusya'ya devredilmesini kararlaştırdı. Bütün bu gelişmeler, "Moskova sokaklarında bir kuyruktan diğerine koşan sıradan vatandaş"¹⁰ pek fazla ilgilendirmiyordu.

21 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Alma Ata'da yapılan "doruk" (zirve) toplantısında, Sovyetler Birliği'ni oluşturan 15 cumhuriyetten 8'i daha, Bağımsız Uluslar Topluluğu'na (BUT) katılmayı kabul ettiler. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev adına yapılan açıklamada, "*Sizi temin ederim Sovyetler Birliği'nin varlığı sona erdi*" sözleriyle 74 yıllık Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin tarihe karıştığı bildirildi. Liderler Gorbaçov'a makamının hukuki varlığının sona erdiğini bildirmeyi de kararlaştırdılar. Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Ermenistan, Azerbaycan, Tacikistan ve Moldavya'nın katıldığı toplantıda, BUT'un kurumlarının oluşturulmasına ilişkin ayrı bir protokolün yanı sıra Alma Ata Deklarasyonu kabul edildi.¹¹

Alma Ata Zirvesi'nde alınan karar üzerine Yeltsin ve 10 cumhuriyetin lideri, SSCB'nin yerini alacak olan Bağımsız Devletler Topluluğu'nun

⁹ "Gorbaçov, gün sayıyor", (Nerdun Hacıoğlu, Moskova), *Hürriyet*, 14 Aralık 1991; "Orta Asya cumhuriyetleri de yeni birliğe katıldı. Hıristiyan-İslam işbirliği", (Cenk Başlamış, Moskova), *Milliyet*, 14 Aralık 1991.

¹⁰ "Fırtınadan önceki sessizlik", (Ahmet Sel, Moskova), *Cumhuriyet*, 14 Aralık 1991; "Bir zamanlar 'Gorbi'", *Milliyet*, 14 Aralık 1991; "Gorbi'den istifa kararı", *Milliyet*, 19 Aralık 1991; "SSCB tasfiye ediliyor", *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1991.

¹¹ Alma Ata Deklarasyonu", (Cenk Başlamış, Moskova), *Milliyet*, 22 Aralık 1991.

kurulduğunu dünyaya ilan ettiler. SSCB'nin son Başkanı, Mihail Gorbaçov 25 Aralık 1991 günü görevinden ayrılarak Kremlin'e veda etti. Kremlin'den kızıl bayrak indirildi, Sovyet Parlamentosu kendisini feshetti. Bu haberler Türkiye'deki gazetelere şu başlıklarla yansıdı: "Gorbi bugün veda ediyor", "Gorbaçov gitti, bir dönem bitti", "Kremlin'den kızıl bayrak indirildi, Sovyet Parlamentosu kendisini feshetti", "SSCB resmen yok oldu", "Moskova'da doğdu, Alma Ata'da öldü", "Güle güle Gorbaçov", "SSCB'nin son Başkanı, Kremlin'e veda etti".¹²

Sovyetlerin dağılması üzerine Türk Cumhuriyetlerini bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. Sovyetlerin yıkılışı ve bağımsız devletlerin ilan edilmesi Avrupa ve Rusya'da bazı endişelerin doğmasına yol açtı. Basında bu durum "Batı'da BUT telaşı", "Moskova'da Türk endişesi"¹³ başlıklarıyla yer aldı.

Yine bu tarihlerde basında, Türkiye'nin bağımsız Türk Cumhuriyetleriyle münasebetlerine yönelik haber ve görüşlere yer verildi. Bu yazılarda "Türkî yüzyılı"nın başladığı, "Türkilere Latin alfabesi" öğretilmesi, "Üniversitelerde yeni soydaş kontenjanı" açılması konularına değinilmekteydi. Türk Cumhuriyetlerinden gelecek öğrencilere Türkiye'deki üniversitelerde kontenjan açmak için çareler aranıyordu. Türkiye'yi ziyaret eden Türk Cumhuriyetlerinin devlet başkanları bu yönde isteklerde bulunacaklardı.¹⁴

Sovyet Rusya'nın dağılma sürecinde, Türk basınında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri hakkında bilgi verilerek gelecekte tartışılmaya başlanmıştı. 1990 Yılı Eylül ayında Milliyet'te "Türkiye ve Dış Türkler" konulu bir yazı dizisi yayınlandı. Yazıda, Sovyetlerdeki 46,5 milyon Türk'ün 5 milyonunun Hıristiyan, Musevi ve Budist olduğu belirtilerek "70 yıldır yapılan dinsizlik eğitimi Müslümanları nasıl etkiledi?" sorusuna cevap aranıyordu. Türklerdeki nüfus artışı Ruslara göre 5 kat daha fazla durumdaydı. 1970 yılında 5.298.818 olan Kazak nüfusu 1979 yılında 6.556.442 ve 1989 yılında 8.137.878'e ulaşmıştı. 1970-1979 yılları arasındaki nüfus artışı oranı 35,5

¹² "Gorbi bugün veda ediyor", *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1991, (Fotoğraf: "The Soviet Union 1917-1991); "Gorbaçov gitti, bir dönem bitti", *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1991; "SSCB resmen yok oldu", *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1991; "Moskova'da doğdu, Alma Ata'da öldü", *Hürriyet*, 22 Aralık 1991, (Resim:"Yeltsin, zafer işareti yaptı."; "Güle güle Gorbaçov", *Hürriyet*, 26 Aralık 1991.

¹³ "Batı'da BUT telaşı", *Milliyet*, 23 Aralık 1991; "Moskova'da Türk endişesi", (Cenk Başlamış, Moskova), *Milliyet*, 24 Aralık 1991.

¹⁴ "Türkilere Latin alfabesi", *Milliyet*, 24 Aralık 1991; "Türki yüzyılı başlıyor" (Zülfikar Doğan, Ankara), *Milliyet*, 24 Aralık 1991; "Üniversitelerde yeni soydaş kontenjanı", *Milliyet*, 31 Aralık 1991.

iken 1979-1989 yıllarında 24,1'e düşmüştü. Sovyetlerin stratejik ve ham madde kaynaklarının çoğu Türklerin elinde bulunuyordu.

Yazı dizisinde ayrıca, “Bir gün SSCB çözümlü dağılırsa, o güne değin bu federal devlet sınırları içinde yaşaya gelmiş olan Türkler ne yapacaklardır? Türkiye'nin ve aydınlarının bu Türklere bakış açısı ne olmalıdır” konusunda önde gelen Türk siyaset ve düşünürlerinin görüşlerine yer verilmekteydi. Bu konuda Mahmut Dikerdem, Prof. Dr. Şaban Karataş, Prof. Dr. Turan Yazgan, Haydar Kutlu, Necmettin Erbakan, Ahat Andican, Ferit İlsever, Bedrettin Dalan ve Süleyman Demirel görüşlerini açıkladılar. Pantürkizm ve Panislamizm'in tartışıldığı o günlerde Süleyman Demirel, özellikle Pantürkizm konusunda Sovyetlere karşı temkinli olunması gerektiğini savunuyordu. Demirel, “*Ben bugünkü Türkiye'nin birliği için sıkıntılar içindeyken, bir Pantürkizm olayı beni dağıtır, hatta elimdeki birtakım kozları da alır. Türkiye, Sovyetler Birliği'ni rahatsız edecek bir gayretin içinde olmamalıdır. Sovyetler Birliği'ni kışkırtacak, bizim üstümüze getirecek bir hareketten kaçınmalıdır.*”¹⁵ diyordu.

Bu süreçte Sovyetler Birliği ve Amerika, Türkiye'nin Orta Asya'yla olan ilgisini farklı şekillerde değerlendirilmekteydiler. Sovyet yetkililer, Türk Cumhuriyetlerinin bazı Türk siyasetçiler tarafından kışkırtıldığını düşünüyorlardı. Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Albert Çerņişev, ülkesindeki geçiş döneminde “çok hassas” olarak tanımladığı etnik konularda, Türkiye'den ayrımcı etkiler gelmemesi için diplomatik bir uyarıda bulunmuştu. Çerņişev, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle ilişkisini değerlendirirken, “*Bizim değerlendirmemiz hem resmi düzeyde, hem de geniş kamuoyunda Türkiye ile bu cumhuriyetler arasında Pantürkizm'den ve Panislamizm'den arındırılmış sağlıklı ilişkilerin geliştirilmesi yönünde bir eğilim olduğu yolundadır. Ama bizde ve Türkiye'de konuyu istismar etmek isteyen çevreler bulunduğunu gözliyoruz. Ancak bunların geniş toplumsal görüşü yansıtmadığı ortadadır.*”¹⁶ demiştir. CIA'nın eski analizcilerinden Fuller, Sovyet çözümlüşünü değerlendirdiği bir görüşmede, Türkiye'yi “*Orta Asya'nın kilidi*”¹⁷ olarak adlandırmıştı.

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra bağımsızlığını kazanan tüm cumhuriyetleri tanıma kararı aldı. Resmi Gazetede yayınlanan karara göre, eski SSCB'de yeni kurulacak 10 başkonsoloslukla, daha önce

¹⁵ Çetin Yetkin-Uğur Özen, “Türkiye ve Dış Türkler”-1: “SSCB'deki Türk Sorunu”, *Milliyet*, 4 Eylül 1990, (4-15, 23, 24 Eylül 1990).

¹⁶ “Türk Cumhuriyetleri kışkırtılıyor”, *Hürriyet*, 8 Ekim 1991.

¹⁷ “Türkiye, Orta Asya'nın kilidi”, *Hürriyet*, 6 Eylül 1991.

kurulan Bakü ve Batum konsoloslukları ile Moskova Büyükelçiliği konsolosluk şubesinin görev alanları yeniden belirlendi. Buna göre Moskova'daki konsolosluk, büyükelçiliğe bağlı olarak çalışırken diğer konsolosluklar doğrudan Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olacaktı. Yeni kurulacak konsolosluklar arasında Alma Ata Başkonsolosluğu da bulunuyordu.¹⁸

Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından hemen sonra, Aralık 1991'de önce, Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov, ardından Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev Türkiye'ye geldiler. Türkiye'nin, Azerbaycan'dan sonra Özbekistan'ı tanıdığını duyurmasının ardından Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov, Taşkent'te açılacak Türk Konsolosluğu için Dışişleri Bakanlığı binasını tahsis edeceğini söyledi.

Her iki ziyaret de büyük bir samimiyet ve dostluk havasında gerçekleşmişti. 16 Aralık 1991 günü, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın konuğu olarak Ankara'ya gelen İslam Kerimov, Başbakan Demirel'e "ağabey" diye hitap etmişti.¹⁹

Başbakan Demirel, Bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye'yi "büyük ağabey" olarak gördüklerini belirterek, bu düşüncelerinde onları hayal kırıklığına uğratmadan ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini vurguluyordu.²⁰

Sovyetler Birliği'nin dağılışından sonraki gelişmelerin netleşmesini beklemeden tüm cumhuriyetleri tanıyan tek ülke Türkiye olmuştu. Moskova Büyükelçisi Volkan Vural, Ankara'nın bu konuda aceleci davranmadığı yorumlarına katılmıyordu. Vural görüşlerini, "*Çünkü gelişmeler oldukça şekillenmiş durumdadır. Cumhuriyetlerin bağımsızlıkları zaten topluluk anlaşmasında mevcuttur. Her bir cumhuriyetin artık bağımsız olduğu bir gerçektir. Bizim bunları kabul etmemiz, gayet doğaldır. Türkiye gerçekçi bir zamanlama yapmıştır. Biz olayları ne yavaşlatıcı ne de hızlandırıcı bir rol üstlenebiliriz. Tanıma, mevcut olan bir gerçeğin kabul edilmesidir.*"²¹ sözleriyle açıklamıştı.

¹⁸ *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1991; "Hükümetin Türkî atağı", *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1991; "Sovyet cumhuriyetlerinin tümünü tanıyoruz", *Hürriyet*, 17 Aralık 1991.

¹⁹ "Özbek Cumhurbaşkanı Demirel'e 'Ağabey' dedi", *Hürriyet*, 17 Aralık 1991; "Hükümetin Türkî atağı", *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1991; "Şimdi de Kırgızistan Cumhurbaşkanı geliyor", *Hürriyet*, 18 Aralık 1991.

²⁰ "Cumhuriyetler bizi ağabey olarak görüyor", *Hürriyet*, 18 Aralık 1991; "Özbekler gitti. Kırgızlar geldi", *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1991.

²¹ "Tanıma gerçeğin kendisidir", (Barçın Yinanç, Ankara), *Milliyet*, 20 Aralık 1991.

Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin kurulması, Cumhurbaşkanlığı Forsu'ndaki yıldız sayısının artırılması konusunun tartışılmasına sebep olmuştu. Ankara'da bazı çevreler, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ı temsilen Cumhurbaşkanlığı forsuna 5 yıldız daha eklenip Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile birlikte bunun 22'ye çıkarılması gerektiğini gündeme getiriyorlardı. Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ise, Cumhurbaşkanlığı Forsu'ndaki yıldızların sayısının artırılmasıyla ilgili kararın daha çok siyasi olduğunu söylüyorlardı. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti için söylenen "Son bağımsız Türk devleti" sözünün de artık geçerliğini yitirdiğini düşünenler vardı.²²

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Çankaya protokolünden 'orak-çekiç' çıkarıldı.²³

SSCB'nin Aralık ayında tarihe karışması, Türk Cumhuriyetleri için sürpriz olmuştu. Hazırlıksız yakalandıkları bu özgürlük ortamında, yaşadıkları çelişkiler arasında bir model arayışı içerisinde bulunuyorlardı. Bu açıdan Türkiye akla ilk gelen ülke idi. Moskova Haberleri dergisinde tarihçi Tuğrul Bağirov'un imzasıyla yayımlanan makalede, Türk Cumhuriyetleri için en iyi seçeneğin Türk modelini izlemek olacağı dile getirilmişti. Yazıda, Rusya'nın bu gelişmeden kaygı duymasının gereksiz olacağı da vurgulanmıştı.²⁴ Bağımsızlığın kazanıldığı günlerde Türk cumhuriyetleriyle ilgili bir araştırmada şu değerlendirilmede bulunulmaktaydı:

"Türkî cumhuriyetlerin hepsi Türkiye'den çok şey bekliyor. Türkiye, özellikle ekonomik destek açısından bir umut ışığı ve Batı'ya açılan pencere. Türkî cumhuriyetlerin liderlerinin tek tek Türkiye'ye gelip temaslarda bulunması bu bağlamda önem kazanıyor. Türkiye ayrıca yeni bir Slav baskısına karşın bir sigorta olarak görülüyor. Türkiye'nin maddi ve manevi desteği Türkî cumhuriyetler açısından büyük öneme sahip.

Orta Asya'nın Türkî cumhuriyetleri bir uyanışı yaşıyorlar. Bu uyanış bir mahmurluğu içerse de Türkîlerin yıllar sonra tarih sahnesine çıkışları gerçeği göz ardı edilemeyecek bir olgu. Türkistan adı verilen topraklarda Kazakıyla, Kırgızıyla, Türkmeniyle, Özbekiyle 45 milyonluk bir kitle yüzünü Türkiye'ye çevirmiş bekliyor. Çelişkileri ta içlerinde yaşayarak bir daha boyun eğmemenin savaşını veriyorlar."²⁵

²² "Fors'ta yıldız tartışması", *Hürriyet*, 25 Aralık 1991.

²³ *Hürriyet*, 18 Aralık 1991.

²⁴ "Orta Asya'ya Türk modeli", *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1992.

²⁵ "Dağılan SSCB'de Türkî Cumhuriyetler, Orta Asya Uyanıyor:7 (son)", (Fatih Yılmaz, Alma Ata), *Cumhuriyet*, 21 Aralık 1991.

KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ VE TÜRKİYE-KAZAKİSTAN MÜNASEBETLERİ

1- Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığını Kazanması ve Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev

Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmaya yönelik çabaların 1990 yılı Ekim ayından itibaren başladığı görülmektedir. Moskova kaynaklı bir haberde, Sovyet Parlamentosunun 14 Ekim günkü toplantısında kabul edilmesi beklenen egemenlik ilanı ile ilgili iki ayrı taslak bulunduğu belirtilmekteydi. Cumhuriyet yönetiminin hazırlanan birinci taslakta, ayrılma konusunda yasal kurallara uyulacağı ifade edilmekteydi. "Demokratik Kazakistan" grubu üyesi parlamenterler tarafından hazırlanan diğer taslakta ise, Kazakistan'ın siyasi, sosyal, ekonomik, yönetim ve toprak konularında tek başına karar alacağı belirtiliyordu.²⁶

Sovyetlerin yıkılığının Alma Ata'da dünyaya duyurulmasından birkaç gün önce, 16 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan bağımsızlığını ilan etti. Parlamento, "Kazakistan'ın bağımsız, demokratik ve hukuk üstünlüğüne dayalı" bir cumhuriyet olduğuna ilişkin yasayı kabul etti. Bu yasa, Kazakistan'ın kendi ordusunu kurmasını da öngörmekteydi.²⁷

Kazakistan Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük rol oynayan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, 1940 yılında Kazakistan'ın Alma Ata bölgesi Kazkadenski yöresi Çemoğan köyünde doğmuştu. Nazarbayev, metalurji eğitimi gördükten sonra ekonomi bilimlerinde doktora yapmıştı. 1979 ve 1984 yıllarında Kazakistan Komünist Partisi MK Sekreteri, 1984 yılından itibaren de Kazakistan S.S.C. Bakanlar Kurulu Başkanı olarak çalıştı. 1989 Haziran ve 1991 Ağustos ayları arasında Kazakistan Komünist Partisi Sekreterliği yaptı. 1990 Nisan ayında Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Başkanlığına seçildi. Kazakistan'da sağlam bir tabana sahip olan Nazarbayev, Gorbaçov ve Yeltsin'den sonra Sovyetler Birliği'ndeki en etkin devlet adamıydı. Dış ilişkilere önem veriyor, beraberinde birkaç yabancı ekonomist çalışıyordu. Ayrılıkçı düşüncelere fazla prim vermemekle birlikte, devlet egemenliğinin güçlendirilmesi gerektiği düşüncesindeydi. 1991 yılı Ağustos ayındaki darbeye kesin tavır alanlar arasında bulunuyordu.²⁸

Sovyet döneminin "üçüncü adamı" durumunda bulunan Nursultan Nazarbayev'in yıldızı Gorbaçov'la birlikte parlamıştı. 1986 yılında, Brejnev

²⁶ "Kazakistan da egemenlik yolunda", (Cenk Başlamış-Moskova), *Milliyet*, 15 Ekim 1990.

²⁷ "Kazakistan da bağımsız", *Hürriyet*, 17 Aralık 1991.

²⁸ "Kazakistan'la sıcak ilişkiler", Cumhuriyet, 26 Eylül 1991; "Nazarbayev'den sürpriz muhalefet zirvesi", *Hürriyet*, 26 Eylül 1991.

yanlısı Kazakistan lideri Dinmuhammed Kunayev'in görevden alınması ve yerine Rus Gennady Kolbin'in getirilmesi üzerine Alma Ata'da karışıklıklar çıkmıştı. Bu karışıklıkta, Celtoksan (Aralık rüzgârı) adlı muhalefet grubunun önderliğinde Kazaklar, Komünist Parti binalarına saldırdılar. Moskova'nın gönderdiği askerlerle çarpışan 100 Kazak öldü. Olayların yatışmaması üzerine, Nazarbayev, Gorbaçov'un onayıyla 1989 yılında Yüksek Sovyet liderliğine getirildi. Nazarbayev, göreve başladıktan ekonomik reformlara öncelik vererek toprakları özelleştirip serbest piyasa ekonomisini uygulamaya başlamıştı.

Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği Aralık ayı içinde Türkiye'den Kazakistan'a giden bazı gazeteciler Alma Ata'da inceleme ve görüşmelerde bulundular. Bağımsızlık ilanından birkaç gün önce Nazarbayev'le, "Lenin'in büyük boy bir portresinin asılı olduğu ve eski Kazak hanlarının resimleriyle süslü parlamento binasındaki odasında" görüşen Hasan Cemal, konuyla ilgili yazısında Nazarbayev'in görüşlerine yer verdi.

Gorbaçov'a yakınlığı ile tanınan Nazarbayev, halkın büyük çoğunluğu tarafından destekleniyordu. Nitekim 1 Aralık 1991'de halkın yüzde 90'ının oylarını alarak devlet başkanı seçilmişti. Halk arasında Nazarbayev'e diktatör de, demokrat da diyenler vardı. Kazak gazetecilerinden birisi, "Nazarbayev'in yarısı diktatör, yarısı da demokrattır" demişti.

Nursultan Nazarbayev, ekonomide serbest pazar ekonomisini uygulamak istediklerini belirterek bu hususta Türkiye'yi model aldıklarını söylemişti. Kazakistan'ın, Güney Kore yerine batıya yönelmesinde, Türkiye'nin kısa süre içinde gösterdiği başarılarla her iki ülke arasındaki tarihî bağlar rol oynamaktaydı. Nazarbayev, "Biz 70 yılın ardından artık kendi kaynaklarımızı kendimizin kullanması gerektiğine inanıyoruz, ancak bunu yaparken şoven bir yaklaşım içerisinde değiliz" diyordu.

Nazarbayev, Kazakistan'daki Slav nüfusla ilgili bir soruyu, "Biz bu topraklar üzerinde yaşayan herkesle dostça geçiniyoruz. Şimdiye kadar büyük bir problem olmadı. Yeltsin'in o çıkışına da gereken yanıt verilmişti. Bu topraklar Kazak topraklarıdır ve burada yaşayanlar arasına nifak sokulmasına izin veremeyiz" şeklinde cevaplamıştı.

Kazakistan ve Orta Asya Cumhuriyetlerinde İslamiyet'in yükselmesi ve ortaya çıkan Pantürkist düşünceler hakkında Nazarbayev şu görüşlere sahipti:

"İnsanlar dilediklerini düşünebilmeli, istedikleri dine inanmalıdır. Kimenin hürriyeti, baskı ile kenara itilmemeli. Ben Kazakistan açısından İslamiyet'in bir tehlike oluşturacağına inanmıyorum, aksine yararlı olacağını düşünüyorum. Kazaklar, doğa olarak bir şeye körü körüne bağlanmıyorlar.

Bu nedenle köktenci bir İslamiyet burada yükselemez. Hem yine Türkiye'ye gelelim. Türkiye'nin laikliği de bizim için bir model. Buradaki insanların da düşünce yapısı laik. Devlet ayrı, din ayrı. Bu faktör de ele alındığında Türkiye'nin bizim açımızdan ne kadar önemli olduğu ortaya çıkıyor. Pantürkizm'e gelince. Bizim anladığımız şu iki Pantürkizm, buralarda Sovyet yönetimine olan tepkinin ve 70 yıl içerisinde geri planda bırakılmanın bir tepkisi olarak ortaya çıkıyor. Bu nedenle büyük boyutlu bir şovenizmi içerisinde barındırmıyor. Turan düşüncesinin, Kazakistan için imkânsızlığı ortada. İnsanlar iyi yaşamak, iyi giyinmek, evrensel kültürle kucaklaşmak istiyor. Siz böyle bir dönemde ortaya çıkıp "Geri dönelim, Turanı gerçekleştirelim" dersiniz hiç şansınız yok. ... Türklük diyerek, İslamiyet diyerek insanları yeni bir kalıbın içine sokmaya çalıştım. Bunun başarı şansı da pek yok. Ortak değerlerin paylaşımı, Türk kökenliler arasında daha kolay yapılacağı için bir yakınlaşma söz konusudur, ancak bu tehlikeli bir şovenizme ulaşmaz."²⁹

Nazarbayev, aslında Kazakistan'da mevcut olan Latin alfabesini kullanmanın kendilerini Batı dünyasına daha da yaklaştıracığını düşünüyordu. Bu konuda Türkiye ile sağlanan işbirliği sonucunda bir alfabe hazırlanmaktaydı. Sovyetlerin henüz dağılmadığı o günlerde Nazarbayev, Rusça ve Kiril alfabesiyle ilgili olarak, "Şimdi Sovyetlerin alacağı yeni sistem, cumhuriyetleri kendi içinde serbest bırakıyor. Bu, Rusçanın ya da Kiril alfabesinin kullanılmayacağı anlamına gelmez. Kazakistan'da herkes Rusça konuşabilir." diyordu.

Aynı tarihlerde yayınlanan bir başka yazıda, Kazakistan'da muhalif Alaş Partisi'nden bahsedilmekteydi. 1989 yılında kurulan Alaş Partisi'nin amacı, "Kazakistan'da bir Türk-İslam devleti kurmak ve Turan'ın oluşmasına katkıda bulunmak"tı. Sayıları az olan bu parti mensupları Nursultan Nazarbayev'e muhalif olduklarını söylüyorlardı. Pantürkizm'i savunanların sayısı gittikçe artmaktaydı. Ancak, Köktenci İslamcılığın ise Kazaklar arasında taraftar bulması beklenmiyordu.

Yazıda, Kazakistan'ın en büyük gazetelerinden Egemenlik Kazakistan'ın yazı işleri müdürü Cerhan Murtaza'nın görüşlerine de yer verilmekteydi. Cerhan Murtaza, "eski komünist, aynı zamanda parlamenter, iyi de İngilizce" konuşuyordu. Odasında Lenin'in küçük bir büstü ile masanın arkasında bir tablosu bulunuyordu. Masasının üzerinde de Lenin'in "Parti, namusumuzdur" sözü okunuyordu. Cerhan Murtaza, Kazakistan'ın birkaç yıl içinde Latin alfabesine geçeceğini söylüyordu. Stalin'in 1936 yılında Kiril alfabesini Kazakistan'a zorla kabul ettirilmesinin yanlış olduğunu söylüyordu. 1932-33 yılları arasında Stalin 3-4 milyon Kazak'ı ortadan

²⁹ Hasan Cemal, "Kafkaslar'dan Orta Asya'ya...", *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1991.

kaldırmıştı. Murtaza, Kazakistan'ın öncelikle ekonomik alanda örnek alacağı tek ülkenin Türkiye olduğunu ifade ediyordu. Türkiye, Kazakistan için bir çekim merkezi durumundaydı. Pantürkizm'in bir hayal olduğunu dile getiren Murtaza, “*Bence Türklerin ekonomik birliği olsun, politik birliği olmasın.*”³⁰ diyordu. Ayrıca, Kazak gençleri arasında milliyetçiliğin yayıldığını belirtmekteydi.

Nursultan Nazarbayev, güçlü kişiliğini bağımsızlık sonrası ortaya çıkan sorunların çözümünde de gösterdi. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından ardından Rusya Federasyonu ile nükleer silahların paylaşımı konusunda tartışmalar başladı. Nursultan Nazarbayev, Rusya Federasyonunun Sovyetler Birliği topraklarındaki 27 bin nükleer silaha tek başına sahip olmak istemesine sert tepki gösterdi. Nazarbayev'in, Boris Yeltsin'in planlarına karşı çıkması ile beklenmedik bir gerginlik doğdu. Nazarbayev, öteki cumhuriyetlerde bulunan nükleer silahların sökülmesi önerisine “*kabul edilemez*” diye tepki gösterdi.

Sovyetler Birliği dağılırken, ülkedeki nükleer silahların denetimi konusunda ABD de devreye girmişti. ABD Dışişleri Bakanı James Baker, Yeltsin ve Mihail Gorbaçov ile yaptığı görüşmelerde nükleer silahların denetimi konusunda güvence aldıktan sonra diğer cumhuriyetleri ziyaret etmişti. James Baker, bu amaçla gittiği Kırgızistan'da Devlet Başkanı Asker Akayev ile Alma Ata'da da Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile görüşmelerde bulunmuştu. Ardından gideceği Beyaz Rusya ve Ukrayna'dan da ellerinde bulunan nükleer silahların denetimi konusunda güvence isteyecekti.

Kazakistan lideri, 17 Aralık akşamı ABD Dışişleri Bakanı James Baker ile yaptığı görüşmeden sonra, BUT'a bir “hammadde deposu olarak yamanmayı” ve “küçük kardeş” olmayı kabul etmeyeceklerini bildirdi. Ayrıca, “*Kazakistan'ın da, Rusya ya da öteki cumhuriyetler gibi, yeni topluluğa, eşit bir üye olarak katılmaya kararlı olduğunu*”³¹ söyledi.

Bu tartışmaların ardından Kazakistan, 31 Aralık 1991 tarihinde Birleşmiş Milletler üyeliği için başvuruda bulunmuştu. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1992 Ocak ayında Kazakistan'ın üyeliğini onayladı.³²

³⁰ “Dağılan SSCB’de Türki Cumhuriyetler, Orta Asya Uyanıyor: Kazakistan’da ‘Bozkurtlar’ın dirilişi”, (Fatih Yılmaz, Alma Ata), *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1991.

³¹ “ Kazakistan atom silahlarını vermiyor”, (Cenk Başlamış, Moskova), *Milliyet*, 19 Aralık 1991; “Yeltsin’e, Kazak engeli”, (Nerdun Hacıoğlu, Moskova), *Hürriyet*, 19 Aralık 1991; Sedat Ergin, “ABD, Türk Cumhuriyetleri’ne çifte standartla yaklaşıyor”, *Hürriyet*, 26 Aralık 1991.

³² “Kazakistan BM üyesi”, *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1992.

2- Türkiye ile Kazakistan Arasında Kültürel ve Ekonomik Münasebetlerin Başlaması

Türkiye ile Kazakistan arasında öncelikle kültürel alanda başlayan münasebetler, daha sonra ekonomi ve diğer alanlarda yaygınlaşmıştır.

Türkiye ile Kazakistan arasında kültürel alanda ilk münasebetler 1990 yılı sonlarında başlatıldı. İlk protokol (Niyet Protokolü), 5 Aralık 1990'da Alma-Ata'da Türkçe, Kazakça ve Rusça olarak düzenlendi. Protokolde eğitim ve bilim, basın ve yayın, radyo-televizyon, ulaşım, haberleşme, mesleki eğitim, iktisadi ve ticari işbirliği alanlarını kapsamaktaydı. Bu Kültürel İşbirliği Sözleşmesi, Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek ile Kazakistan SSC Başbakanlık Şurası Yardımcısı Kumiscan Omirbayıra arasında imzalanmıştı. 1991 yılı başlarında da Türkiye-Kazakistan arasında kültürel, sağlık ve ekonomik işbirliğine dair yeni protokoller imzalandı. 31 Ocak 1991 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanı ile Kazakistan SSC Devlet Kültür Komitesi arasında Kültürel İşbirliği Sözleşmesi uygulama programı imzalandı. 15 Mart 1991'de Alma Ata'da ticari ve ekonomi işbirliğine dair düzenlenen protokol, o sırada Alma Ata'da bulunan Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile Nazarbayev tarafından işbirliği anlaşması olarak imzalandı.³³

Anlaşılabileceği üzere Kazakistan'la Türkiye arasında önce "kültür köprüsü" kurulmuştu. Her iki ülke arasında, önce kültür bakanları arasında sözleşme şeklinde imzalanıp daha sonra devlet başkanları arasında anlaşmaya dönüştürülen "kültürel işbirliği" çalışmaları çerçevesinde, ilk defa 1991 Nisan ayında Ankara ve İstanbul'da "Kazakistan günleri" düzenlendi. Diğer Türk cumhuriyetleri arasında ilk önce Kazakistan, "Latin alfabesi" ne geçme talebinde bulundu. Bunun üzerine, 1990 yılında düzenlenen I. Dil Şûrası'nda Kazakistan'ın Latin alfabesine geçişte Türkiye'nin yardımcı olması yönünde bir karar alındı. 1991 Yılı Eylül ayında Kültür Bakanı Gökhan Maraş, Dışişleri Bakanlığı'yla koordineli bir şekilde çalışıldığını ve ortak alfabeğe geçiş konusunda hazırlıkların tamamlanmak üzere olduğunu belirtmişti.

Kültürel İşbirliği Sözleşmesi'ne göre, Kazakistan'daki bazı tarihi eserlerin restorasyonu Kültür Bakanlığı'nca yapılacaktı. İlk proje olarak Kazakistan'daki Hoca Ahmet Yesevî ve Aslanbaba türbelerinin restorasyonu programa alındı. Proje, Ahmet Yesevî Türbesinin yakınındaki kalenin restorasyonu ve Aslanbaba Türbesi yakınına bir kervansaray ve cami yapılmasını kapsıyordu. Anlaşmaya göre, yapılması planlanan diğer projeler çerçevesinde her yıl beş Kazak elemanı, restorasyon konusunda deneyim kazanmak üzere Türkiye'ye davet edilecekti. Türkiye ve Kazakistan

³³ Mehmet Saray, Kazak Türkleri Tarihi (Kazakların Uyanışı), İstanbul 1993, s. 133-138, 143-146.

karşılıklı olarak eski eserler, müzecilik ve arkeoloji alanında bilgi alış-verişinde bulunmak üzere her yıl üç elemanı 10 gün süre ile davet edecekti. Türkiye, 11. ve 17. yüzyıllarda yazılan el yazması Kuranı Kerim'ler ile Nazimi'nin 1498'de yazılmış olan "5 Fars" adlı eserlerinin basımını sağlayacak ve her birinden Kazak tarafına 10 bin adet gönderilecekti.³⁴

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı günlerde Türkiye'den beklentileri şunlardı: Ahmet Yesevî ve Aslanbaba türbelerinin restorasyonu, iki ülke arasında ulaşımın sağlanması, karşılıklı ticaret imkânlarının geliştirilmesi, haberleşme bağlantısının güçlendirilmesi, Latin alfabesine geçiş.³⁵ Bunlar arasında öncelikle kültürel beklentilerin yerine getirilmeye çalışıldığı görülecektir.

Kazakistan'la kültürel işbirliğinin yanı sıra ekonomik ilişkilerin de kurulmasına çalışılmıştır.

Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Kazakistan, geniş topraklara sahip olması, stratejik önemi ve madenleri açısından yabancı yatırımcıların dikkatini çeken bir ülkedir. Kazakistan kömür, doğalgaz, demir-çelik, petrol, ağır metaller ile altın, gümüş, krom, özellikle bakır, manganez madenlerine sahiptir. Nüfusu homojen olmayan bu geniş ülkede 17 milyon insan yaşıyordu. Bunun yüzde 39,7'si Kazak, yüzde 37,8'i Rus, yüzde 5,8'i Alman, yüzde 5,4'ü Ukraynalılardan oluşmaktaydı.

1992 Yılı Mayıs ayına kadar yabancılarla 12 ortak yatırım projesi imzalanmıştı. Bunlar arasında Türkiye'den Koray İnşaat, Üçgen İnşaat, Enka ve Garanti-Koza İnşaat bulunuyordu. İşadamı Servet Harunoğlu, Kazakistan'ın Londra Borsası'nda kabul edilen standart kalitedeki metallerini satarak bu ülkede 60 milyon dolara üç fabrika kuruyordu. Süt, tuğla-kiremit ve kurşun-çinko üretilen bu fabrikalar 2,5 yılda tamamlanacaktı. Sabancı Holding ise Orta Asya'ya açılımını Kazakistan ile birlikte yapmak istiyordu.

Kazakistan'la Türkiye arasındaki ticari faaliyetlerde en önemli husus ulaşım sorunuydu. Bu nedenle Kazakistan, tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasını ve demiryolunun açılmasını istiyordu. Trans-Asya demiryolunu açmak amacıyla, 22-24 Nisan 1992 tarihlerinde Kazakistan'ın başkenti Alma Ata'da bir toplantı gerçekleştirildi. İpek Yolu'nu yeniden bir ticaret yolu haline getirmek amacıyla kurulan İpek Yolu Vakfı'nın merkezi Alma Ata'da bulunuyordu. Vakıf başkanı Satımcan Sanbeyev, Türkiye Odalar Birliği'nin gezisi sırasında yapılan görüşmede şunları söylemişti:

³⁴ "Önce kültür köprüsü kuruldu", *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1991.

³⁵ "Dağılan SSCB'de Türkî Cumhuriyetler, Orta Asya Uyanıyor-7" (Fatih Yılmaz, Alma Ata), *Cumhuriyet*, 21 Aralık 1991.

“Aslında bu yol bizim atalarımızın yoludur. Amerika’nın keşfiyle önemini kaybetti. Ama şimdi de Asya’nın keşfi başladı. İpek Yolu yeniden Türklerin yolu olacaktır. Biz yeniden bunu dirilteceğiz.”³⁶

3- Kazakistan’la Türkiye Arasında Karşılıklı Ziyaretler:

1991-1992 Yıllarında Türkiye ile Kazakistan arasında üst düzeyde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir.

Bağımsızlık Öncesi Nursultan Nazarbayev’in Türkiye’yi Ziyareti (Eylül 1991)

Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Ağustos ayında Moskova’da gerçekleştirilen darbe girişiminden sonra ilk yurtdışı gezisini 1991 yılı Eylül ayında Türkiye’ye yaptı. 25 Eylül 1991’de Ankara’ya gelen Nazarbayev, öğleden sonra Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile görüştü. Daha sonra Başbakan Mesut Yılmaz ile bir araya geldi. Turgut Özal, 25 Eylül 1991 akşamı Çankaya’da, konuk devlet başkanı onuruna bir akşam yemeği verdi. Nazarbayev bu ziyaretinde, öncelikle Kafkasya’daki gelişmeler hakkında Türk yetkililere bilgi verecekti:

“Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan’ın dağlık Karabağ konusunda önceki gün vardıkları anlaşma hakkında Ankara’da iki gün süreyle yapılacak üst düzeyli görüşmelerde ‘ilk ağızdan’ bilgi alacak. Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ile birlikte taraflar arasında arabuluculuk yapan Kazakistan devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev dün Azerbaycan’ın başkenti Bakü üzerinden Türkiye’ye geldi. Cumhurbaşkanı Özal’ın davetlisi olarak Türkiye’yi ziyaret eden Nazarbayev Ankara’ya iner inmez yaptığı açıklamada Kafkasya’daki son gelişmeler konusunda tüm bildiklerini Türk tarafına aktaracağını söyledi.”³⁷

Basında, Nazarbayev’in Ankara’daki görüşmelerinin samimi bir havada geçtiğini gösteren fotoğraflar yayınlandı.

Nazarbayev, 26 Eylül günü Çankaya’da Turgut Özal’la yaptığı resmi görüşmelerden sonra, beraberinde Sovyetler Birliği’nin Ankara Büyükelçisi Albert Çernişev ve heyetindeki üst düzey yöneticiler olduğu halde, Doğru Yol Partisi (DYP) lideri Süleyman Demirel’i Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’ndeki makam odasında ziyaret etti. Ziyarete, Süleyman Demirel’e övgüler yağdıran Nazarbayev, “Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında bugün gelişmekte olan ilişkilerin temellerini atmış bir liderle tanışmak benim için büyük önem taşımaktadır” dedi. Nazarbayev, “Siz Türkiye’de çok bilinen bir

³⁶ Abdurrahman Yıldırım-Bülent Kızanlık, “Türk sermayesi İpek Yolu’nda-5-: Kazaklar zengin, ama yolsuz”, *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1992.

³⁷ “Kazakistan’la sıcak ilişkiler”, *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1991; “Nazarbayev’den sürpriz muhalefet zirvesi”, *Hürriyet*, 26 Eylül 1991.

insansınız ve Türkiye için yaptığınız katkılar takdirle karşılanmaktadır.” diye ekledi. Nazarbayev 26 Eylül öğleden sonra İzmir'e gitti. Buradan Kuşadası'na geçen Nazarbayev, 27 Eylül akşamı İstanbul'a hareket edecekti. Bir gün İstanbul'u gezdikten sonra 29 Eylülde Türkiye'den ayrılacaktı.³⁸

Nazarbayev'in bu ziyaretinden sonra her iki ülke arasındaki ilişkiler daha da gelişti. Bundan böyle, Ankara, Alma Ata ile ulaşımdan turizme kadar kapsamlı ilişkiler kuracaktı. Türkiye ile Kazakistan arasındaki işbirliğinin bir boyutunu da Kafkasya'daki gelişmelere yönelik siyasi danışmalar oluşturacaktı. “Türkiye'nin, Sovyetler Birliği'nin ‘federatif’ yapısı sürdükçe Moskova'yı ‘esas muhatap’ olarak kabul etme politikasına karşın Ankara'nın Alma Ata ile ilişkilerini ileriye dönük olarak geliştirmek istediği belirtiliyor. Şu anda ‘resmîleştirilmesi’ yönünde bir adım atılmamasına karşın öngörülen siyasi danışmaların çeşitli düzeylerde yapılacak görüş alışverişleri biçiminde gerçekleşeceği” öngörülüyordu.

Orta Asya'nın en etkin cumhuriyetlerinden biri olan Kazakistan'la yapılan görüşmeler, “bölge barışı ve istikrarı” açısından büyük önem taşımaktaydı. Nazarbayev'in, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun çözümü için arabuluculuk yaptığı ve her iki ülke arasında yapılan görüşmeler hakkında Türkiye'yi bilgilendirdiği belirtilmekteydi.³⁹

Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Süleyman Demirel ile yaptığı görüşmelerin ardından Ankara'nın desteğini alan Nazarbayev, aynı zamanda bir dizi anlaşma imzalayarak Kazakistan'a dönmüştü. Nazarbayev, 1 Aralık 1991'de yapılan devlet başkanlığı seçimine tek aday olarak katılmasına rağmen, propaganda malzemesi olarak Türkiye gezisinden yararlanmayı da ihmal etmemişti.

Başbakan Süleyman Demirel'in Orta Asya Gezisi (Nisan 1992)

Başbakan Süleyman Demirel, 29 Nisan 1992'te Orta Asya'ya düzenlediği gezide Kırgızistan ve Kazakistan'ı ziyaret etti. Başbakan Demirel, Türkiye'nin Bişkek Büyükelçiliğini törenle hizmete açtıktan sonra Kazakistan'a geçti. Alma Ata havaalanında Cumhurbaşkanı Nazarbayev ve Başbakan Sergei Tereschenko tarafından törenle karşılanan Demirel, iki ülke arasındaki dostluk ve işbirliği ilişkilerini geliştirmek, bağımsızlığını kazanan Kazakları tebrik etmek için geldiğini söyledi. Demirel, Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda Nursultan Nazarbayev ile bir buçuk saat süren görüşmenin

³⁸ “Özal'ın konuğundan Demirel'e övgü”, *Hürriyet*, 27 Eylül 1991; “Kazakistan'la kapsamlı işbirliği”, *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1991; “Kazak Cumhurbaşkanı İstanbul'da”, *Hürriyet*, 28 Eylül 1991.

³⁹ “Kazakistan'la kapsamlı işbirliği”, *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1991.

ardından Başbakan Tereschenko tarafından kabul edildi. Demirel'in katılımıyla, Türkiye'nin Alma Ata Büyükelçiliğinin sembolik açılış töreni yapıldı. Akşam, Nazarbayev tarafından Demirel onuruna bir akşam yemeği verildi.

Demirel, 30 Nisan'da helikopterle Türkistan'a geçerek Ahmet Yesevi türbesini ziyaret edip Baykonur Uzay Üssü'nü gezdikten sonra tekrar Alma Ata'ya dönecekti. Başbakan Süleyman Demirel, gezisinin dördüncü gününde Kazakistan'da incelemelerde bulunduktan sonra 2 Mayıs'ta Azerbaycan'ı ziyaret edecekti.

Bu gezi sırasında Baykonur Uzay Üssü, dünyada ilk kez Türk Başbakanının ziyaretine açıldı. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev, Başbakan Demirel'e Baykonur Uzay Üssünü gezdirerek yapılmakta olan bir uzay mekiğinin içine oturttu. Demirel'e uzay üssü ve sürdürülen çalışmalar konusunda işbirliği önerisinde bulunan Nazarbayev, "*Burada uçak da üretebiliriz. Uzaya göndermek istediğiniz uyduları buradan fırlatırız. Size uzay adamı yetiştirebiliriz. ABD'ye gitmenize gerek yok.*"⁴⁰ dedi.

1992 Yılına gelindiğinde Türkiye'nin Orta Asya Türk devletleriyle münasebetlerini genişlettiğini, hatta bu konuda büyük devletlerle de görüşmelerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Başbakan Süleyman Demirel'in 1992 yılı baharında Orta Asya gezisine çıkmadan iki gün önce, 25-26 Nisanda ABD Başkanı George Bush'a yazdığı mektupta Türk Cumhuriyetleri için, "Acil Yardım Fonu" kurulmasını istemişti. Demirel, gezisi sırasında görüştüğü Türk Cumhuriyetlerinin liderlerine, "Pratik birer anayasa taslağı" ile "Devlet Kuruluş Şeması" vermişti. Gazetecilere yaptığı açıklamalarda Demirel, "*Kendilerine ayrıca, daha fazla bilgiye ihtiyacınız varsa, size profesörler göndereyim, diyorum. Bu, bizim tecrübemizdir ve bize de epey pahalıya mal olmuştur. Ama bu ülkelerin tecrübe kazanmak için zaman kaybetmeye tahammülü yoktur*" demişti.⁴¹

Türk kamuoyunda, "Soğuk Savaş" sonrası ortaya çıkan fırsatların iyi değerlendirilmesi gerektiği düşünülüyordu. Başbakan Süleyman Demirel'in Kazakistan gezisi sırasında kaleme alınan bir yazıda şu tavsiyelere yer verilmekteydi:

"Tarihi bir süreç yaşıyoruz. Elimize bir fırsat geçmiş. O insanlar bizi seviyor ve saygı duyuyor. Biz de onları seviyoruz ve saygı duyuyoruz.

⁴⁰ "Türk zirvesi toplanıyor", *Hürriyet*, 30 Nisan 1992.

⁴¹ "Demirel, anayasa taslağı verdi", *Hürriyet*, 1 Mayıs 1992.

Onlarla yakınız ve daha yakın ilişkiler kuracağız. TRT'nin Avrasya yayını, bu açıdan kutlanmaya değer bir başlangıçtır. Bu yayın zamanla oturdukça büyük yararı olacaktır.

Şimdi öncelikle yapılması gereken oralardan gelecek insanlara sınırlarımızı açıp Türkiye ile kaynaşmak olmalıdır. Öğrenci bursları derhal işlerlik kazanmalı ve Türk Cumhuriyetlerinin gençleri önümüzdeki yeni eğitim yılında Türkiye'ye gelmiş olmalıdır...

Şunu iyi bilelim ki, Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkilerimiz uzunca bir yolda devam edecek. Bazılarının zannettiği gibi her şey çok kolay olmayacak. En başta büyük avantajımız var. Lütfen dikkatli olalım, ciddi olalım ve elimizdeki kozları kendi hatalarımız yüzünden başka ülkelere kaptırmayalım. Üçkağıtçılara, kötü niyetlilere ve benzerlerine oralarda hayat hakkı tanıyıp Türkiye'nin gözden düşmesine neden olmayalım. Onlara devlet olarak yalan söylemeyelim, boş vaatlerle kandırmaya kalkışmayalım.”⁴²

Ankara Zirvesi (29 Ekim 1992) ve Nazarbayev'le Yapılan Görüşmeler

29 Ekim 1992 tarihinde, Cumhuriyetin kuruluşunun 69. Yılında Ankara'da “Türk Zirvesi” toplanması kararlaştırılmıştı. Başbakan Süleyman Demirel, Nisan ayında yaptığı Kazakistan gezisi sırasında, sonbaharda Türkiye'de toplanacak Türkiye zirvesinin ‘siyasî birlik’ olarak görülmemesi için temkinli olunması gerektiği söylemişti.

Ankara'da, Cumhuriyet'in 69. yıldönümü Demirel, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Niyazov, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Akayev ve eşi, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve eşi, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev ve Özbekistan Cumhurbaşkanı Kerimov'un katılımlarıyla gerçekleşti.⁴³

Ankara Zirvesi'nde Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan büyükelçilikleri açıldı. Azerbaycan elçiliği bir ay önce açılmıştı. Açılış törenlerine Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Süleyman Demirel, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile bazı bakanlar katıldılar. Ancak, Ankara'daki Türk Zirvesinde Nazarbayev'in itirazı yüzünden zorluklar yaşandı. “Etnik ve dini birliğe dayalı bir yapılaşmaya karşı olduğunu

⁴² Emin Çölaşan, “Türk Cumhuriyetleri”, *Hürriyet*, 1 Mayıs 1992.

⁴³ “Ankara, dün bir büyük coşkuyu tüm Türk dünyası adına yaşadı. Cumhuriyet'in kuruluşunun 69'uncu yıldönümü törenlerine, Türkiye'de bulunan 5 Türk Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı da katıldı. Türk Cumhuriyetleri bayraklarının paraşütçüler tarafından dalgalandırılması, törene katılanları duygulandırdı, Azerbaycan Devlet Başkanı Elçibey, gözyaşlarını tutamadı.”, “Türk liderler Ankara'da”, *Hürriyet*, 29 Ekim 1992; “En büyük bayramda Türk zirvesi”, *Hürriyet*, 30 Ekim 1992; “Çimlerden Avrasya haritası”, *Hürriyet*, 31 Ekim 1992; “Özal, Türk Ortak Pazarı önerdi”, *Hürriyet*, 31 Ekim 1992.

açıklayan Nazarbayev, zirveye katılan ülkelerle ekonomik ilişkilerini zedelemekten geliştirmek istediklerini kaydetti.”⁴⁴

Türkiye Cumhuriyeti ve beş Orta Asya Cumhuriyeti arasında Ankara’da yapılan Türk Zirvesi, Ankara Bildirisi’nin imzalanmasıyla sona erdi. Türkiye’nin önerdiği bildiri ve ekonomik belge taslağına oranla, daha genel ifadelerin kullanıldığı sonuç bildirisinde; tarafların siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda ikili ve çok taraflı işbirliğini geliştirmesi çağrısı yapıldı.

Ankara Bildirisi’ni, Türkiye adına Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile Başbakan Süleyman Demirel imzaladılar. On bir maddeden oluşan sonuç bildirgesinde; “kültür, eğitim, dil, ortak miras konusunda işbirliğinin güçlendirilmesi, uluslararası alanlardaki sorunların barışçıl yollarla çözümü ve Asya bölgesinde güvenlik artırıcı önlemlerin kuvvetlendirilmesi gerektiği görüşü yer aldı.” Başbakan Süleyman Demirel, 5 Türk Cumhuriyetinin katılımıyla gerçekleştirilen Ankara Zirvesi’ni, “*Yeni bir âlem meydana çıkmıştır. Yeni bir coğrafya şekillenmektedir. Bu coğrafya Avrasya’dır.*”⁴⁵ sözleriyle değerlendirmişti.

Zirveye katılan liderlerden dördü 31 Ekim günü öğleden sonra Ankara’dan ayrıldılar. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Ankara’dan Tahran’a gitti. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey ise beş gün sürecek resmi ziyareti için Ankara’da kaldı.

Bu ziyaret sırasında Ankara’da, Kazakistan petrolünün Türkiye üzerinden pazarlanması konusunda görüşmeler yapıldı. Nazarbayev’i bu konuda da ikna etmek pek kolay olmamıştı. Kazakistan petrolünün Batıya pazarlanmasına Türkiye’den başka İran’ın da talip olması rekabeti kızıştırıyordu. İran, Kazak petrolünü Basra Körfezinden pazarlamak istiyordu. Başbakan Demirel, Ankara Zirvesi’nden bir ay kadar önce Alma Ata’ya gönderdiği Devlet Bakanı Cavit Çağlar aracılığıyla Nazarbayev’e Türkiye’nin teklifini iletmişti.

Başbakan Demirel, Nazarbayev’in 31 Ekim günü Ankara’dan Tahran’a uğurlanışı öncesinde konuyu yeniden gündeme getirdi. Görüşmeye Devlet Bakanı Çağlar ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin de katıldı. Demirel, döşenmesi düşünülen hatlar hakkında krokiler üzerinden bilgi verdi. Nazarbayev’in, İran’ın Basra hattı önerisini hatırlatarak, hattın Hazar

⁴⁴ “Zirve’nin tadı kaçtı”, *Hürriyet*, 1 Kasım 1992; “Çağlar’ın dostluğu işe yaramadı”, *Hürriyet*, 1 Kasım 1992; “Nazarbayev’i ikna operasyonu”, *Hürriyet*, 2 Kasım 1992; Haluk Geray, “Türk Zirvesinde Rus gölgesi”, *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1992; “Günün fotoğrafı”, *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1992; “Türk dünyasında işbirliği”, *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1992.

⁴⁵ “Türk dünyasında işbirliği”, *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1992; “Türk işbirliği için ilk adım atıldı”, *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1992; “Zirve’nin tadı kaçtı”, *Hürriyet*, 1 Kasım 1992.

Denizinden Türkiye'ye geçirilebileceğini söylemesi üzerine Demirel, “Hiç gereği yok, İran ve Ermenistan üzerinden de gelebilir, buradan da Akdeniz'e indiririz” dedi. Bunun üzerine Nazarbayev, “Karadeniz'e akıtılması daha iyi olabilir” şeklinde yeni bir öneri sundu. Buna karşılık Demirel, “İstanbul Boğazı, Karadeniz'in yükünü kaldıramaz. Ayrıca, Akdeniz'den batıya petrol satılması daha kolay, Basra Körfezi'ne indirirseniz, rahat satamazsınız, nakliye giderleri fiyatı yükseltiyor” diyerek öneriye itiraz etti. Bu görüşmenin sonunda Demirel'le Nazarbayev, Kazak petrolünün Batıya Türkiye üzerinden pazarlanması hususunda prensip anlaşmasına vardılar. Buna göre, Kazakistan'dan başlayıp İran üzerinden geçecek 2 bin 200 kilometrelik hat, Van üzerinden Ceyhan'a uzanacaktı.⁴⁶

Sonuç

1991 Yılı Aralık ayında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte “soğuk Savaş” dönemi sona ererken yeni bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Bu tarih özellikle Türk dünyası açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Başta Kazakistan olmak üzere Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Bu beklenmedik durum, Türkiye'nin önemini artırdığı gibi ağır sorumlulukları da beraberinde getirmiştir. Bağımsız Türk Cumhuriyetleri, “ağabey” olarak gördükleri Türkiye'yi kendilerine model olarak almak istemişlerdir. İlk etapta bu ülkelerin bağımsızlığını tanıyan Türkiye, Türk cumhuriyetleriyle kültürel ve diğer alanlarda işbirliğine geçmekte gecikmemiştir.

Makalede, bu devletlerden Kazakistan Cumhuriyeti örneği üzerinde durulmuştur. Kazakistan yüzölçümü, nüfusu, doğal kaynakları ve stratejik konumu itibarıyla farklı özelliklere sahiptir. Oldukça geniş bir coğrafyada çok az nüfus yoğunluğu içinde diğer cumhuriyetlere göre fazla Rus nüfusu barındırıyordu. Sovyet döneminin üçüncü adamı durumunda olan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, aynı zamanda Sovyetlerin yıkılmasında da etkili olmuştu. Sovyetlerin son bulduğu, Alma Ata Zirvesi'nde dünyaya duyurulmuştu. Nazarbayev, ülkesindeki nükleer silahların paylaşımı ve denetimi görüşmeleri sırasında güçlü bir müzakereci olduğunu göstermişti. Nitekim Ankara Zirvesi'ne katıldığı günlerde de, bazı konularda kendisini ikna etmenin ne kadar güç olduğu anlaşılmıştı. Kazakistan'da halkın kısmen demokrat, kısmen diktatör olarak tanımladığı Nazarbayev, bağımsızlık öncesi yapılan seçimde Devlet Başkanlığına yüzde 90 oyla kazanmıştı.

⁴⁶ “Nazarbayev'i İkna Operasyonu”, *Hürriyet*, 2 Kasım 1992.

Kazakistan’la başta kültürel olmak üzere birçok alanda başlatılan işbirliğinde Nazarbayev’in Türkiye’yi örnek ülke olarak görmesinin büyük rolü olmuştur. Karşılıklı ziyaretler her iki ülke arasındaki işbirliği ve dostluk ilişkilerini geliştirmiştir. Nazarbayev, Başbakan Süleyman Demirel’in devlet adamlığı vasfını her zaman takdirle anmıştır. Demirel’in 1992 yılında Kazakistan ziyaretinde Baykonur Uzay Üssü, dünyada ilk kez Türk Başbakanının ziyaretine açılmıştır. Bu karşılıklı dostluğun bir simgesi olarak, Nursultan Nazarbayev’in Ankara’da Opera binası yakınına dikilen heykeli, adeta her gün Türk halkını selamlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Başlamış, Cenk, “Kazakistan da egemenlik yolunda”, Milliyet, 15 Ekim 1990.
- _____, “Sovyetler dağılırken, herkesin gözü Ankara’da: ‘Türkler geliyor.’, SSCB’de darbe korkusu”, Milliyet, 6 Aralık 1991.
- _____, “Orta Asya cumhuriyetleri de yeni birliğe katıldı. Hıristiyan-İslam işbirliği”, Milliyet, 14 Aralık 1991.
- _____, “Nazarbayev, Yeltsin’in nükleer tekel olmasına karşı çıktı. Kazakistan atom silahlarını vermiyor”, Milliyet, 19 Aralık 1991.
- _____, “Alma Ata Deklarasyonu”, “Sovyetler Birliği bitti”, Milliyet, 22 Aralık 1991.
- _____, “Moskova’da ‘Türk’ endişesi”, Milliyet, 24 Aralık 1991.
- Cemal, Hasan, “Kafkaslar’dan Orta Asya’ya”, Cumhuriyet, 15 Aralık 1991. Cumhuriyet Gazetesi.
- Çölaşan, Emin, “Türk Cumhuriyetleri”, Hürriyet, 1 Mayıs 1992.
- Doğan, Zülfikar, “Türkî yüzyılı başlıyor”, Milliyet, 24 Aralık 1991.
- Ergin, Sedat, “ABD, Türk Cumhuriyetleri’ne çifte standartla yaklaşıyor”, Hürriyet, 26 Aralık 1991.
- Geray, Haluk, “Türk Zirvesinde Rus gölgesi”, Cumhuriyet, 1 Kasım 1992.
- Hacıoğlu, Nerdun, “Gorbaçov, gün sayıyor”, Hürriyet, 14 Aralık 1991.
- _____, “Yeltsin’e, Kazak engeli”, Hürriyet, 19 Aralık 1991.
- Saray, Mehmet, Kazak Türkleri Tarihi (Kazakların Uyanışı), İstanbul 1993.
- Sel, Ahmet, “Fırtınadan önceki sessizlik”, Cumhuriyet, 14 Aralık 1991.
- Yetkin, Çetin-Uğur Özen, “Türkiye ve Dış Türkler”-1: “SSCB’deki Türk Sorunu”, Milliyet, 4 Eylül 1990, (4-15, 23, 24 Eylül 1990).
- Yıldırım, Abdurrahman- Bülent Kızanlık, “Türk sermayesi İpek Yolu’nda-5-: Kazaklar zengin, ama yolsuz”, Cumhuriyet, 18 Mayıs 1992.
- Yılmaz, Fatih; “Dağılan SSCB’de Türkî Cumhuriyetler, Orta Asya Uyanıyor” Cumhuriyet, 15- 21 Aralık 1991.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMASI: KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN BAĞIMSIZLIK SÜRECİNDE
TÜRKİYE-KAZAKİSTAN MÜNASEBETLERİ

Yinanç, Barçın; “Moskova Büyükelçisi Volkan Vural: Tanıma gerçeğin kendisidir”,
Milliyet, 20 Aralık 1991.